

В. С. Загорський, Б. М. Кисіль

Національний лісотехнічний університет України, м. Львів, Україна

ПРОБЛЕМИ СТИМУЛЮВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ

Розглянуто сучасний стан підприємницької діяльності в Україні. Відображено структуру підприємництва та визначено основні тенденції його розвитку під час військових дій. Акцентовано увагу на заходи державної підтримки бізнесу під час війни. Досліджено активність вітчизняного підприємництва за час війни у регіональному аспекті та за галузями промисловості. Визначено загрози та виклики, які постають перед українським бізнесом під час війни. Проаналізовано фінансові показники діяльності суб'єктів великого та середнього підприємництва у 2022 р. Акцентовано увагу на змінах у структурі регіональних ринків праці, проблемах життєдіяльності регіонів та територіальних громад залежно від наближення до районів військових дій та на проблемах діяльності суб'єктів підприємництва, можливостей використання найефективніших інструментів стимулювання їх розвитку на державному та регіональному рівнях. Здійснено аналіз перешкод, які заважають відновити і розвивати бізнес під час військових дій, охарактеризовано чинники та узагальнено проблеми розвитку підприємницької діяльності у 2022-2023 рр. Окреслено основні завдання для розвитку малого і середнього підприємництва у сфері регулювання бізнесу та виокремлено ті, які дають змогу удосконалити інструменти розвитку підприємництва. Досліджено практику застосування інструментів взаємодії бізнесу з органами місцевого самоврядування та подано пропозиції щодо їх використання. Узагальнено заходи для стимулювання розвитку соціально-орієнтованої та конкурентоспроможної підприємницької діяльності через регуляторну діяльність та використання фінансових механізмів підтримки бізнесу.

Ключові слова: підприємницька діяльність, інструменти стимулювання розвитку бізнесу, фінансові механізми підтримки бізнесу, стимулювання підприємницької діяльності.

Вступ

Постановка проблеми. Поступ економіки України у сталому розвитку, як і будь-якої іншої держави, значною мірою, залежить від стану та реалізації потенціалу сектору підприємництва у кожному регіоні.

За оцінкою ступеня міжрегіональної диференціації в межах України були виявлені регіони, що мають значний рівень відставання від середньоукраїнського ВВП на одну особу до чотирьох (шести років) [1], тому важливо виявляти резерви забезпечення процесу економічного зростання територій саме через розвиток підприємництва.

У розвинених економічних системах сектор підприємництва реалізує такі завдання, як створення нових робочих місць та забезпечення самозайнятості населення, збільшення обсягів ВРП та ВВП, формування платежів до державного і місцевого бюджетів, усунення депресивності сільських та віддалених територій, формування середнього класу і підвищення рівня доходів та якості життя населення тощо. Війна не сприяє реалізації вказаних завдань через низку суб'єктивних і об'єктивних обставин.

Актуальність дослідження. У країні, де ведуться

бойові дії, виникають проблеми здійснення релокації підприємств, збереження їх потужностей, створення вигідних умов для підприємств, що експортують свою продукцію за кордон та інших підприємств малого, середнього та мікробізнесу у регіонах, забезпечення ВПО місцями роботи та відновлення економічних потужностей.

За даними опитування "Advanter Group", у 2022 р. майже половина підприємств України (39,9 %) були зупинені або майже зупинені. Загальні прямі втрати МСБ оцінюються у 87 млрд доларів США [4]. Відповідно, бізнес-активність скорочується, а можливості експортерів обмежуються через блокаду портів. Видатки бюджету зросли майже удвічі через збільшення витрат на оборону, підтримку бізнесу та гуманітарну допомогу.

Понад 10 млн українців (~25 % населення) покинули свої домівки, зокрема 7,5 млн виїхали за кордон. За даними Опендатабот, станом на 18 серпня 2023 р. 2,4 млн українців не повернулись додому [11]. Як наслідок, щонайменше 3 млн українців уже втратили роботу, а 53 % населення ризикують її втратити [13]. Зростання рівня безробіття, за приблизними оцінками, перевищило 30 %, а рівень заробітної плати знизився з 9 до 58 % у різних сферах економічної діяльності, а заборгованість із заробітної плати перевищила 3 млрд грн [13].

Інформація про авторів:

Загорський Володимир Степанович, д-р екон. наук, професор, кафедри публічного управління та адміністрування, ректор.

Email: volodymyr.zagorsky@nltu.edu.ua; <https://orcid.org/0000-0003-3260-3271>

Кисіль Богдан, аспірант, кафедра публічного управління та адміністрування. Email: bodyakisilikus@gmail.com;

<https://orcid.org/0009-0000-4248-9922>

Цитування за ДСТУ: Загорський В. С., Кисіль Б. М. Проблеми стимулювання підприємницької діяльності в умовах військових дій.

Ефективність державного управління : зб. наук. пр. Вип. 3/4(76/77). Львів: НЛТУ України, 2023. С. 11–18.

Citation APA: Zahorskyi, V. S., & Kysil, B. M. (2023). Problems of stimulating entrepreneurial activity in the context of military operations. *Efficiency of public administration*, 3/4(76/77), 11–18. <https://doi.org/10.36930/507601>

Російська збройна агресія стала ключовою причиною відставання та посилення проблем, пов'язаних з розвитком національної економіки України, погіршення екології, зростання рівня бідності у суспільстві. При цьому ключовими факторами, які ускладнюють сталий розвиток, є потреби в термінових фінансових заходах, у рості продуктивності праці та зростанні виробничого потенціалу у регіонах [6].

За цих умов бізнес стає обережним щодо планів коротко- та довгострокових перспектив і має орієнтувати свою стратегію поведінки з врахуванням дефіциту кваліфікованої робочої сили та орієнтуватись на відновлення діяльності за наявних ресурсів.

Зазначене актуалізує завдання вивчення особливостей діяльності підприємств в умовах військових дій та виокремлення актуальних проблем для пошуку ефективних інструментів стимулювання й підвищення ефективності підприємницької діяльності у регіонах України.

Мета дослідження та основні завдання для її досягнення. Метою дослідження є аналіз особливостей функціонування підприємств України в умовах військового стану, виявлення проблем їх розвитку та пошук інструментів стимулювання розвитку підприємницької діяльності у регіонах України.

Окреслена мета дослідження визначила низку завдань: розглянути структуру підприємництва України; визначити основні тенденції розвитку та виокремити проблеми підприємницької діяльності під час військових дій; розглянути заходи державної підтримки бізнесу під час війни та можливості використання найефективніших інструментів стимулювання розвитку підприємництва на державному і на регіональному рівнях.

Предмет дослідження: стан та проблеми стимулювання розвитку підприємницької діяльності в умовах військових дій.

Об'єкт дослідження: суб'єкти підприємницької діяльності України.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми розвитку підприємництва розглянуто у багатьох дослідженнях О. Барановського, Т. Ковальчука, Л. Мельника, Д. Рікардо, С. Реверчука, А. Чухна, О. Юринця та інших.

Так, О.М. Кашуба, аналізуючи сучасний стан вітчизняного підприємництва, виокремила проблеми його розвитку на макро- і мікрорівнях після російського вторгнення, вчений на основі аналізу зарубіжного досвіду акцентує увагу на необхідності переходу України до Європейських стандартів ведення бізнесу [8].

Мірошник Р.О., У.О. Прокоп'єва вивчали проблематику розвитку малого і середнього бізнесу до військових дій та виокремили п'ять груп проблем, які постали перед суб'єктами підприємництва. Деякі були до певної міри вирішені, але залишились актуальними і на сьогодні через зміну їх змісту та умов, оскільки стосуються: започаткування діяльності суб'єктів господарювання; фінансування та пошуку кредитних коштів; реалізації товарів і послуг, економічної, політичної та суспільної ситуацій в Україні і настання форс-мажорних обставин [10].

Пашкова Н.С., аналізуючи проблеми та показники розвитку малого підприємництва в Україні, акцентує увагу на його ролі в контексті парадигми сталого розвитку. До уваги взято причини, що перешкоджають розвитку малого і середнього підприємництва, визначе-

ні у Концепції Загальнодержавної програми розвитку малого і середнього підприємництва на 2014-2024 рр., а саме [12]:

- обмеженість фінансових ресурсів суб'єктів МСП на реалізацію інвест-проектів, спрямованих на зростання виробничих потужностей та створення робочих місць;
- наявність адміністративних бар'єрів, стандартизації та сертифікації товарів та послуг, здійснення державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності;
- відсутність належної підтримки суб'єктів МСП у частині інформаційного, консультативного та методичного забезпечення підприємницької діяльності.

Проблеми функціонування та розвитку підприємства, релокації бізнесу розглядали Є.П. Гордієнко, Я.Є. Ландовський, М.І. Мельник. Організаційні та логістичні заходи урядової підтримки релокованого бізнесу, умови його подальшої адаптації у територіальних громадах розглянуто у публікації Л.Х. Тихончук та А.С. Піддубного [14]. Кирчата І.М. та Ю.В. Кирчатий розглядали розвиток підприємництва з погляду економічної безпеки та повоєнної відбудови країни. Автори акцентували увагу на продукуванні європейських ініціатив стимулювання інвестицій у створення підприємств на території України з орієнтацією на експорт до країн ЄС та визначили доступ до міжнародної фінансової допомоги і отримання ресурсів на відновлення галузей економіки найближчою конкурентною перевагою [9].

У межах ініціативи для відновлення економіки України та NRES-Щомісячного опитування бізнесу [4; 5, 7] проводиться моніторинг потреб та перешкод ведення бізнесу в Україні в умовах військових дій. Дані моніторингу свідчать, що перед бізнесом під час війни постають нові виклики різного характеру, які потребують вивчення, для узагальнення перспектив вирішення нагальних проблем та вироблення ефективних інструментів стимулювання розвитку підприємництва на державному, регіональному і місцевому рівнях.

Методи та інформаційна база дослідження. Методологічну основу становлять системний підхід до вивчення проблеми, діалектичний метод пізнання, напрацювання вчених, законодавчі та нормативні акти, які регулюють підприємницьку діяльність в Україні.

У процесі дослідження використано такі наукові методи: абстрактно-логічний (для теоретичних узагальнень, формування висновків про стан, проблеми та визначення інструментів стимулювання розвитку підприємницької діяльності), порівняльного аналізу (для порівняльної характеристики показників діяльності суб'єктів великих та середніх підприємств за період військових дій та вивчення змін у розвитку бізнесу до та під час військових дій), коефіцієнтний аналіз (під час визначення структури підприємництва України), аналізу і синтезу (для виявлення перешкод, чинників та проблем, що заважають розвитку підприємницької діяльності в Україні під час військових дій, окреслення механізмів стимулювання підприємницької діяльності), табличний та графічний методи (для наочного представлення аналітичного матеріалу).

Це дослідження ґрунтується на статистичних даних Мінстату України, узагальнених аналітичних даних, які проводили різні інвестиційні агентства, сервіси моніторингу, даних аналітичних систем, результатах досліджень Центру розвитку інновацій в межах Ініціативи для відновлення економіки України, результатах щомісячного опитування бізнесу та результатів наукових

досліджень у наукових публікаціях з проблематики дослідження, а також на власних спостереженнях.

Результати дослідження та їх обговорення

Виклад основного матеріалу дослідження. Підприємство в Україні представлено суб'єктами великого, середнього, малого підприємництва та мікропідприємництва. У табл. 1. наведено структуру підприємництва до початку військових дій в Україні.

Незважаючи на перевагу у кількості суб'єктів малого підприємництва, обсяг реалізації продукції найбіль-

шою мірою забезпечували суб'єкти великого підприємництва (рис. 1)

Під час війни підприємство України продемонструвало стійкість. Незважаючи на атаки на критичну інфраструктуру та "віялові" відключення електроенергії, 9 % представників малого та середнього бізнесу збільшили свій прибуток. З лютого, за відкритими даними Опендатабот (аналітика станом на вересень 2023 р.), з початку повномасштабної війни було зареєстровано понад 160 тисяч нових ФОПів та відкрито майже 27 тисяч нових компаній [5, 11].

Табл. 1. Структура підприємництва України у 2019-2021 рр.

№ за/п	Показник	2019		2020		2021	
		одиниць	питома вага, %	одиниць	питома вага, %	одиниць	питома вага, %
1.	Суб'єкти великого підприємництва	518	0,01	512	0,01	610	0,01
2.	Суб'єкти середнього підприємництва	18129	0,47	17946	0,46	17811	0,46
	середні підприємства	17751	0,46	17602	0,45	17502	0,45
	ФОПи	378	0,01	344	0,01	309	0,01
3.	Суб'єкти малого підприємництва	1922978	50,29	1955119	50,48	1937827	50,50
	малі підприємства	362328	9,47	355708	9,18	352722	9,19
	ФОПи	1560650	40,82	1599411	41,30	1585105	41,31
4.	Суб'єкти мікропідприємництва	1864013	49,23	1898902	49,05	1880858	49,03
	Всього підприємств	3823389	100	3872479	100	3837106	100

Примітка: складено за даними Статистичного збірника 2021 р. [3].

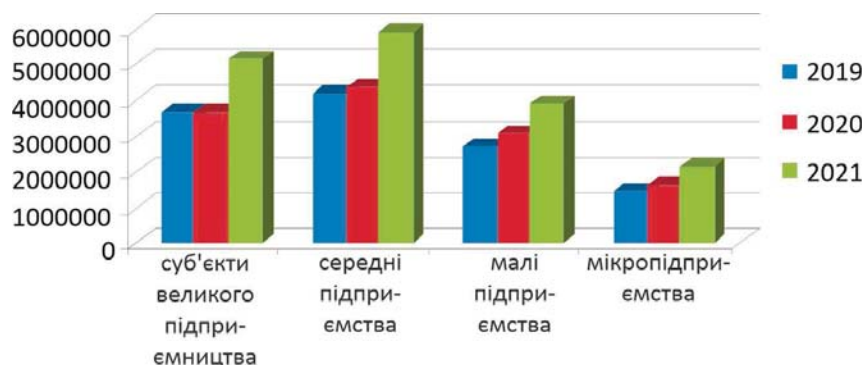

Рис. 1. Динаміка обсягу реалізації товарів (робіт, послуг) суб'єктами підприємництва в Україні за 2019-2021 рр.

Примітка: складено за даними Статистичного збірника 2021 р. [3].

Податкова пільга у розмірі 2 % Єдиного податку, якою скористались 185 тис. компаній та сорок тисяч ФОПів, дала змогу зменшити на них податковий тиск. Були також доступними інструменти державної підтримки бізнесу Дія.Бізнес та спеціальний податковий режим Дія.Сіті, інші допомоги від ЦОВВ, запущено онлайн-платформу "Work4UA" та інвестиційну платформу Advantage Ukraine для підтримки бізнесу під час війни.

Держава застосовувала низку інструментів підтримки бізнесу шляхом модифікації податкової системи, зокрема було скасовано вимоги щодо отримання ліцензій та дозволів для певних видів економічної діяльності, скасовано державні перевірки та санкції за несвоєчасне подання звітності, спрощено вимоги до маркування харчової продукції тощо) та запровадження урядової програми релокації підприємств.

Незважаючи на це, середньозважена потреба у додатковому фінансуванні бізнесу становила 1052623 дол. США [4].

Тенденція щодо відкриття нового бізнесу мала продовження і у 2023 р. Так, за перше півріччя 2023 р. вона перевищила 70 % від кількості ФОПів за весь 2022 р. (134 тисяч). Найбільший приріст компаній зафіксовано

у Київській, Львівській та Дніпропетровській областях. Найбільша частка нових бізнесів у 2022 р. припадала на сферу гуртової та роздрібної торгівлі та ІТ-галузі. У першому півріччі 2023 р. ця тенденція збереглась і частка новостворених ФОПів у сфері роздрібної торгівлі становила 28,7 %, комп'ютерного програмування – 8,9 %, кафе та ресторани – 5,6 %, транспорт – 5,0 %, надання інших індивідуальних послуг – 6,5 % [5, 7, 11].

Військові дії спричинилися до того, що результати діяльності суб'єктів великого та середнього підприємництва (за видами економічної діяльності за січень-вересень 2022 р.) за кількістю прибуткових підприємств були на рівні 59,5 % від загальної кількості підприємств [3]. Серед найбільш прибуткових галузей були фінансова та страхова діяльність (68,4 %), оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспорту (68,4 %), охорона здоров'я та надання соціальної допомоги (64,8 %) а також надання інших видів послуг [2]. Натомість, список збиткових підприємств у цьому періоді очолювали галузі: мистецтво, спорт, відпочинок (74,1 %), підприємства з тимчасового розміщення і організації харчування (73,9 %), сільське, лісове та рибне господарство (56,0 %) (табл. 2).

Табл. 2. Фінансові показники діяльності суб'єктів великого та середнього підприємництва за січень-вересень 2022 р. (Держстат України [2, 3])

	Фінансовий результат до оподаткування (сальдо), млн грн	Підприємства, які одержали прибуток		Підприємства, які одержали збиток	
		у % до загальної кількості підприємств	фінансовий результат, млн грн	у % до загальної кількості підприємств	Фінансовий результат, млн грн
Усього	56695,9	59,5	507628,5	40,5	450932,6
Сільське, лісове та рибне господарство	-344,9	44,0	301,4	56,0	646,3
промисловість	-117968	56,5	142701,3	43,5	260669,3
будівництво	-587,6	59,2	1218,0	40,8	1805,6
Оптова та роздрібна торгівля, ремонт транспортних засобів	-5815,8	68,2	61087,0	31,8	66902,8
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	-1382,0	44,8	25544,2	55,2	26926,2
Тимчасове розміщення й організація харчування	-4787,2	26,1	267,5	73,9	5054,7
Інформація та телекомунікації	7667,3	62,3	19172,5	37,7	11505,2
Фінансова та страхова діяльність	222523,3	68,4	244442,7	31,6	21919,4
Операції з нерухомим майном	-14826,7	40,2	3639,3	59,8	18466,0
Професійна, наукова і технічна діяльність	-27874,6	43,3	3724,1	56,7	31598,7
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	403,1	62,2	2509,4	37,8	2106,3
освіта	19,6	100,0	19,6	-	-
охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	1109,5	64,8	2907,2	35,2	1797,7
Мистецтво, спорт, розваги, відпочинок	-1280,6	25,9	42,6	74,1	1323,2
Надання інших видів послуг	-159,5	80,0	51,7	20,0	211,2

Примітка: без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях. За видом економічної діяльності "Сільське, лісове та рибне господарство" дані наведено без урахування результатів діяльності підприємств, які займаються рослинництвом, тваринництвом та змішаним сільським господарством. Інформацію за підприємствами зазначених видів економічної діяльності враховано тільки в даних за рік.

Однак, прийнятим Верховною Радою України Законом №8401 скасовано податкові пільги для бізнесу, якими користувались 54896 компаній і це наражає на фінансові ризики під час повернення ФОП-партнерів до 2-ї групи чи переходу на загальну систему оподаткування суб'єктів господарювання. Понад це, для максимального збереження бізнесу, що залишився у зоні бойових дій, потрібно не лише знизити податковий тиск з боку держави, а й врахувати потреби підприємств, які повертаються на звільнені території (переживають подвійну релокацію).

Узагальнимо об'єктивні проблеми розвитку підприємницької діяльності під час військових дій та виокремлено серед них такі як: релокація підприємств; зруйнована інфраструктура; руйнування виробничих потужностей та необхідність відбудови зруйнованих підприємств; тиск на валютний курс та інфляція; обмеження на транскордонні валютні платежі; відсутність зовнішніх інвестицій; дефіцит імпорту енергоресурсів; звуження спектра вітчизняних товарів тощо.

Різними є стан та проблеми розвитку підприємницької діяльності на територіях, де проходять військові дії, на в міру безпечних територіях, куди переїжджає (релокується) бізнес, на звільнених територіях, на периферійних територіях і в обласних та районних центрах.

Якщо основними перешкодами для ведення підприємницької діяльності у довоєнний період були рейдерство, тінізація економіки, низька продуктивність праці, ухилення від сплати податків, низький рівень кваліфікації кадрів у підприємстві, неефективність менеджменту, недостатність коштів на розвиток влас-

ної справи, недоступність банківського кредитування, то до основних перешкод зростання виробництва у липні 2023 р. віднесено: зростання цін на сировину, матеріали, товари, складнощі логістики, брак робочої сили, зменшення попиту на продукцію, небезпека праці, брак палива та обігових коштів, перебої з електро-водо- або теплопостачанням, тощо [7].

І справді, порушення критичної інфраструктури вимагали від бізнесу негайних дій для відновлення роботи електро-водо- або теплопостачання і ці витрати лягли на кожного підприємця. Органи місцевого самоврядування у багатьох регіонах приймали рішення для забезпечення швидкого відновлення інфраструктури і безперебійної роботи критичних сфер, а згодом закупили додаткове енергетичне обладнання. Проте більшість генераторів та витрат з їх обслуговування у разі відключення енергії додають і надалі значних фінансових витрат бізнесу.

За час військових дій склалось багато дестабілізаційних чинників, які мають вплив на розвиток підприємництва в Україні. Основними стримуючими чинниками стали: різке зниження інвестиційної привабливості національної економіки через руйнування, зниження (або зупинення багатьох виробництв) та знецінення національної валюти, глобалізація конкуренції та втрата кваліфікованої робочої сили.

Дослідження щодо стану та потреб малого бізнесу, яке було проведено Advanter Group та у рамках проекту Дія.Бізнес, дало змогу нам здійснити порівняльний аналіз чинників, які заважають відновити і розвивати бізнес (табл. 2).

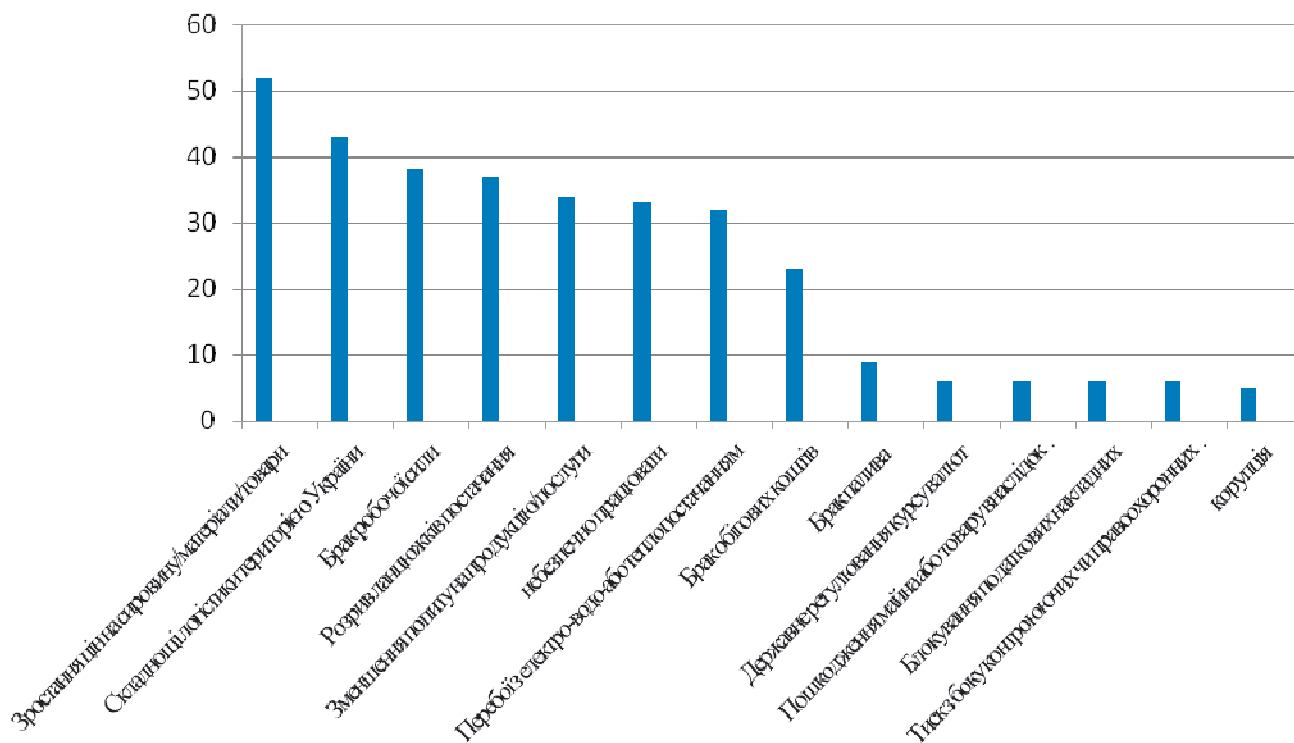

Рис. 2. Перешкоди ведення бізнесу у липні 2023 р. (NRES- Щомісячне опитування бізнесу [7])

Табл. 2. Чинники, що заважають відновити та розвивати бізнес за результатами опитування респондентів в рамках проекту Дія. Бізнес, %

Фактори	Опитування у за період 20.07.2022-01.08.2022 р. (842 власники бізнесу)	Опитування за період 31.05.-11.06. 2023 р. (753 власники бізнесу)	Зміна впливу
Відсутність достатньої кількості платоспроможних клієнтів на внутрішньому ринку	62,2	46,9	зниження
Непрогнозованість розвитку ситуації в Україні та на внутрішньому ринку	46,6	46,9	зростання
Відсутність достатнього капіталу	39,4	37,5	зниження
Непередбачувані дії держави, що можуть погіршити стан бізнесу	32,2	42,8	зростання
Недостатність кредитів	26,4	24,0	зниження
Високі податки і збори	19,8	25,1	зростання
Неефективна, довга, дорога логістика	18,6	10,2	зниження
Зруйнованість ланцюгів постачання	16,6	10,1	зниження
Демпінг конкурентів, загалом зниження прибутковості на ринку	13,3	18,6	зростання
Перешкоди з боку регулятора та/чи фіскальних органів, податкової, митниці	12,5	32,0	зростання
Відсутність необхідного обладнання	11,4	12,0	зростання
Відсутність необхідної підтримки на рівні України в межах повноважень органів влади	10,9	16,3	зниження
Відсутність достатньої кількості кваліфікованих працівників	10,8	21,8	зростання
Відсутність необхідної підтримки бізнесу на рівні громади в межах їх повноважень	9,0	12,5	зростання
Недобросовісна конкуренція	7,5	14,5	зростання

Примітка: складено за даними [4; 10].

Чинники непрогнозованості розвитку ситуації в Україні на внутрішньому ринку і непередбачувані дії держави, які могли погіршити стан бізнесу у 2023 р., посилити свій вплив. І хоч відбулось зниження фактора відсутності платоспроможних клієнтів на внутрішньому та зовнішньому ринках з 62,2 % до 46,9 % та проблеми недоступності кредитних коштів і власного капіталу, виникла додаткова потреба у фінансуванні бізнесу. Мобілізаційні дії у зв'язку з війною спричинили загострення проблеми щодо забезпечення достатньої кількості кваліфікованих працівників.

Посилились проблеми з боку регулятора та/чи фіскальних органів, податкової, митниці. Не менш важли-

вим є уникнення проблем, що виникли у взаємодії з органами влади. Серед них найбільшою проблемою було блокування податкових накладних. Водночас, істотний вплив мали також [10, с.15]:

- затримка з логістикою на кордонах, зумовлена чергами на митних пунктах;
- зловживання представниками влади регуляторними нормами;
- несправедлива та необґрунтована відмова у доступі до державної грантової програми допомоги бізнесу "5-7-9", відмова під час видачі дозволів;
- відмова від бронювання призовників від призову;
- несправедливі рішення під час тендерної закупівлі;
- податковий тиск та перевірки;
- рейдерство.

За опитуваннями в рамках національного проекту Дія.Бізнес, бізнес планує надалі розвиватись і конкурувати через:

- унікальні зв'язки і партнерства (41,6 %);
- технологічні інновації (38,9 %);

- використання бізнес-інновацій (20,9 %).

При цьому, серед ключових рішень, які планували прийняти підприємці під час війни, 69,8 %, становить пошук нових клієнтів та каналів продажу (рис. 3).

Рис. 3. Ключові рішення підприємців за результатами опитування 842 власників бізнесу та CEO підприємств в рамках проекту Дія.Бізнес за період 20.07.2022-01.08.2022 рр. [4].

Узагальнені завдання для розвитку малого і середнього підприємництва у сфері регулювання, які залишаються незмінними, дають змогу удосконалити інструменти розвитку підприємництва через [8; 12; 15]:

- впровадження державної політики розвитку малого і середнього підприємництва;
- дерегуляції господарської діяльності та удосконалення інфраструктури розвитку підприємництва, соціальної відповідальності бізнесу;
- створення сприятливих фінансових передумов для започаткування та здійснення підприємницької діяльності, доступності фінансових ресурсів для підприємств;
- зниження тиску з боку контролюючих органів;
- спрощення дозвільних процедур та процедур здійснення державного контролю, скорочення термінів їх проведення;
- зниження податкового тиску на економіку та забезпечення його рівномірності;
- запровадження податкових пільг для релокованих підприємств та пільгових умов діяльності малого і середнього підприємництва, що працює у сфері інвестиційної, інноваційної, науково-технічної діяльності;
- удосконалення порядку ведення бухгалтерського, податкового, статистичного обліку та звітності;
- посилення уваги до інформаційного забезпечення навчання та підвищення кваліфікації кадрів, підтримка внутрішньо переміщених осіб (персоналу) із зони бойових дій, створення сприятливих умов праці, реалізація заходів соціальної та матеріальної підтримки працівників;
- формування фонду нежитлових приміщень та земельних ділянок для надання в оренду суб'єктам малого і середнього підприємництва на пільгових умовах;
- ведення політики ресурсозбереження та захист навколишнього середовища;
- залучення суб'єктів МСП до реалізації проектів державно-приватного партнерства, підтримка механізмів співробітництва підприємств з органами виконавчої влади та громадськості;
- співпраця з інвестиційними компаніями та участь підприємництва у програмах відновлення;

- делегування органами виконавчої влади та місцевого самоврядування функцій із створення системи збирання інформації та баз даних для проведення аудиту соціальної відповідальності бізнесу;
- залучення суб'єктів підприємництва до участі у житті громади (регіону) у різноманітних благочинних заходах.

Дієвою є також практика використання інструментів взаємодії бізнесу з органами місцевого самоврядування через: тренінги і семінари, допомогу у пошуку найманих працівників, зниження плати за оренду комунального майна, надання пільг на сплату місцевих податків і зборів, допомогу в релокації бізнесу, додаткове фінансування (ваучери, допомога з кредитуванням та грантова цільова допомога, гранти) тощо.

Серед проблем бізнесу, які були виявлені в опитуванні 2023 р. 20,6 % респондентів виокремили проблему недоступності грантових програм, які оголошені урядом [4; 7]. Варто зазначити, що в межах опитування респондентів щодо досвіду взаємодії з представниками ОДА і територіальних громад щодо відновлення розвитку підприємництва, 76,1 % бізнесу не взаємодіють з громадами та ОДА (ОВА), а 82,7 % – не знають чи не долучені до програм підтримки від громад чи ОДА (ОВА). Однією з основних проблем недостатньої взаємодії є мала обізнаність про програми з підтримки підприємництва в територіальних громадах (регіоні) – 79,7 % респондентів не знають про програми.

Серед тих, хто брав участь у програмах підтримки підприємництва, 39,9 % – отримали інформаційну підтримку, 16,4 % – консультаційну та 9,4 % – грантову допомогу для свого бізнесу.

Вважаємо позитивною практику використання найпоширеніших інструментів взаємодії бізнесу з органами влади, таких як:

- ознайомлення з інформацією у Facebook;
- публічні консультації (зокрема в електронній формі);

- участь у комісіях, комітетах, надання пропозицій до проектів рішень, положень, нормативних актів органів влади;
- участь у робочих групах та як експерта органу влади;
- громадський бюджет.

Хоч більша частка бізнесу у 2023 р. не досягає очікуваних результатів, проте має оптимістичне налаштування щодо відновлення потужностей та відбудови держави. Тому суб'єкти підприємництва активно залучаються до обговорень пропонованих рішень за допомогою е-голосувань та е-опитувань, вносять пропозиції органам влади та місцевого самоврядування.

Більшість підприємств стають соціально орієнтованими, що проявляється у отриманні прибутків завдяки ощадному використанню ресурсів, орієнтуванню на допомогу ЗСУ, відмові від "російського" під час вибору клієнтів і постачальників, дотриманню ціннісних орієнтирів суспільства у колективі.

Зміна структури регіональних ринків праці, різні умови життєдіяльності регіонів та територіальних громад, безпекова ситуація потребують визначення притаманних суб'єктам підприємництва проблем та можливостей використання найефективніших інструментів стимулювання їх розвитку не лише на державному, а й на регіональному рівнях.

Підтримуємо твердження авторів, що ключовими напрямками комплексних заходів уряду в сучасних умовах мають стати фінансові заходи в поєднанні із заходами соціальної підтримки. Як приклад, наведено експеримент щодо запровадження безумовного базового доходу (так званих Helicopter Money), який становив одноразову виплату безповоротної грошової допомоги всім громадянам країни, незалежно від їх фінансового та майнового стану [6].

Безумовно, заходи для стимулювання розвитку підприємницької діяльності в Україні повинні мати загальнодержавний характер, але свою реалізацію мати продовжити у територіальних громадах. Регуляторна діяльність підтримки бізнесу потребують прийняття нормативних актів та дерегуляції бізнесу, організації електронних закупівель, електронного урядування. Не менш важливими є фінансові механізми підтримки підприємництва.

Висновки

Висновки та перспективи подальших досліджень. Основною проблемою стимулювання розвитку підприємницької діяльності стали форс-мажорні обставини, спричинені військовими діями на території України.

Подолання проблем малого, середнього та мікропідприємництва має здійснюватись через ефективні рішення щодо розвитку бізнесу на державному рівні і на рівні органів місцевого самоврядування. Зокрема, це стосується врахування проблем бізнесу під час розроблення ефективних Стратегій розвитку, використання дієвих інструментів для підтримки суб'єктів господарювання в умовах воєнного стану.

У подальших дослідженнях особливу увагу варто приділити удосконаленню механізмів взаємодії між державою і суб'єктами підприємницької діяльності та розробленню ефективних еколого-соціально орієнтованих інструментів підтримки підприємництва, організації належного оцінювання проектів розвитку бізнесу на предмет економічної ефективності у кожному регіоні (громаді).

Вважаємо, що зміцнення конкурентоспроможності та стимулювання розвитку вітчизняного підприємництва можливе за умови забезпечення високого рівня безпеки, інноваційної, інвестиційної, фінансової, соціальної та еколого-економічної діяльності у громадах.

Список використаної літератури

1. Simkiva, Liliia, Shultsb, Svitlana, Andrusivc, Uliana, Bilykd, Iryna, & Klym, Nadiia. (2022). Economic Growth of Regions of Ukraine on Conditions of Disproportional Regional Development. *Journal of Optimization in Industrial Engineering (JOIE)*, 15(1). Serial Number 32, Winter and Spring, 1-328, 269-279. <https://doi.org/10.22094/joie.2021.1945345.1910>
2. UkrStat (2022). Фінансові результати до оподаткування великих та середніх підприємств за видами економічної діяльності: Держстат України. URL: https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2022/fin/fin_new/arh_fr_ved_u.htm
3. UkrStat (2023). Статистичний збірник: Діяльність суб'єктів великого, середнього, малого та мікропідприємництва. (2021). URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ9_u.htm
4. Дія.Бізнес (2023). Стан та потреби бізнесу в умовах війни: результати опитування у липні 2023 р. URL: <https://business.dia.gov.ua/cases/novini/stan-ta-potrebi-biznesu-v-umovah-vijni-rezultati-opituvannya-v-lipni>
5. Дослідження стану бізнесу в Україні. (2023). Презентація. URL: <https://drive.google.com/file/d/1X4e53R9UZs7luXwAyPyOxrrAhhNy5rkL/view>
6. Іванова, В., Паризький, І., Чинчик, А., Клим, Н., Томчук-Понмаренко, Н., & Іванчов, П. (2022). Розвиток національної економіки в координатах сталого розвитку: до питання стратегічного державного регулювання на тлі російської збройної агресії. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, 2(43), 406-413. URL: <https://doi.org/10.55643/fcaptp.2.43.2022.3761>
7. Інститут економічних досліджень та політичних консультацій (2023). Надія дає нам крила": Основні економічні тенденції та очікування у липні 2023 за результатами "Нового щомісячного опитування підприємств". URL: <http://www.ier.com.ua/ua/institute/news?pid=7247>
8. Кашуба, О. М. (2015). Підприємництво в Україні: проблеми і перспективи розвитку. *Економіка та держава*, 6, 103-106. URL: <http://www.economy.in.ua/?op=1&z=3216&i=21>
9. Кирчата, І. М., & Кирчатий, Ю. В. (2022). Проблеми повосної відбудови та стратегія розвитку підприємництва. *Проблеми та перспективи розвитку підприємництва*, 29. <https://doi.org/10.30977/PPB.2226-8820.2022.29.47>
10. Мірошник, Р. О., & Прокоп'єва, У. О. (2020). Розвиток малого і середнього бізнесу в Україні: проблеми і перспективи. Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія "Проблеми економіки та управління", 4(1), 63-71. URL: <https://ena.lpnu.ua/handle/ntb/55712>
11. Опендатабот (2023) Аналітика. URL: <https://opendatobot.ua/analytics/fop-record-2023>
12. Пашкова, Н. С. (2023). Підприємства малого бізнесу у забезпеченні сталого розвитку. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/72586/29-Pashkova.pdf>
13. Проект Плану відновлення України (2023). Матеріали робочої групи "Відновлення та розвиток економіки" 2022 рік. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/economic-recovery-and-development.pdf>
14. Тихончук, Л. Х., & Піддубний, А. С. (2023). Функціонування релокованого бізнесу у територіальних громадах (на прикладі Рівненської області). *Вісник Національного університету водного господарства та природокористування*, 1(101). <https://doi.org/10.31713/ve1202319>
15. Юринець, О. В. (2014). Соціально-економічний стан львівської області: аналіз та перспективи. URL: <http://www.conf.inem.lviv.ua/thesis/s5/Yurynets.pdf>

PROBLEMS OF STIMULATING ENTREPRENEURIAL ACTIVITY IN THE CONTEXT OF MILITARY OPERATIONS

Introduction. Statement of the problem. The progress of Ukraine's economy in sustainable development, like that of any other country, largely depends on the state and implementation of the business sector potential in each region.

Relevance of the study. In a country where hostilities are ongoing, there are problems of enterprises relocation, preservation of their capacities, creation of favourable conditions for enterprises exporting their products abroad and other small, medium and micro-businesses in the regions, provision of jobs for IDPs and restoration of economic capacities.

The study objective and main tasks to achieve it. The purpose of the study is to analyse the peculiarities of functioning of Ukrainian enterprises under martial law, identify problems of their development and search for tools to stimulate the development of entrepreneurial activity in the regions of Ukraine.

The stated objective of study identified a number of tasks: to examine the structure of entrepreneurship in Ukraine; to identify the main trends in development and highlight the problems of entrepreneurial activity during military operations; to consider measures of state support for business during the war and possibility of using the most effective tools to stimulate entrepreneurship at the state and regional levels.

Subject of the study: condition and problems of stimulating the development of entrepreneurship in the context of military operations.

Object of the study: business entities of Ukraine.

Materials and Methods. The methodological basis was a systematic approach to the study of the problem, dialectical method of cognition, the achievements of scientists, legislative and regulatory acts governing business activity in Ukraine.

Analysis of Literary Sources. The problems of entrepreneurship development have been studied by many researches, namely O. Baranovsky, T. Kovalchuk, L. Melnyk, D. Ricardo, S. Reverchuk, A. Chukhna, O. Yurynets and others.

Results. We support the authors' opinion that fiscal combined with social support issues should become the key areas of comprehensive government measures in the current environment. As an example, the authors cite the experiment of introducing an unconditional basic income (the so-called Helicopter Money), which was a one-time payment of non-refundable financial assistance to all citizens of the country, regardless of their financial and property status.

Undoubtedly, measures to stimulate the development of entrepreneurial activity in Ukraine should be of a national nature, but their implementation should be able to continue within territorial communities. Regulatory support for business requires the adoption of regulations and deregulation of business, organisation of e-procurement, and e-government. Financial mechanisms to support entrepreneurship are equally important.

Conclusion. The main problem of stimulating the development of entrepreneurial activity was force majeure caused by military operations in Ukraine.

Overcoming the problems of small, medium-sized and micro-enterprises should be done through effective business development solutions at the state and local government levels. In particular, this applies to taking into account business problems when elaborating effective Development Strategies, using effective tools to support business entities under martial law.

In further research, special attention should be paid to improving the mechanisms of interaction between the state and business entities and developing effective environmentally and socially oriented tools to support entrepreneurship, organising proper evaluation of business development projects for economic efficiency in each region (community).

We believe that strengthening the competitiveness and stimulating the development of domestic entrepreneurship is possible provided that high level of security, innovation, investment, financial, social, environmental and economic activity in communities is ensured.

Keywords: entrepreneurial activity, tools for stimulating business development, financial mechanisms for business support, stimulating entrepreneurial activity.